

KS. ZBIGNIEW ZAREMBSKI

UNIwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

ZZAREMB@UMK.PL

ORCID: 0000-0002-4506-2956

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/TiCz.2025.016>

PEDAGOGIA POKOJU W NAUCZANIU PAPIEŻA FRANCISZKA

Streszczenie. Zagadnienie pokoju zajmowało kluczowe miejsce w nauczaniu papieża Franciszka, który zarówno w licznych dokumentach jak i podczas różnych wystąpień z determinacją podkreślał, że „nie ma przyszłości bez pokoju”. Zadanie troski o pokój spoczywa szczególnie na każdym ochrzczonym, który winien być „narzędziem pokoju i wiarygodnym świadkiem pojednania”, jak również i na wszystkich ludziach dobrej woli. W publikacji prezentującej nauczanie papieża Franciszka o pokoju, ukazane zostały uwarunkowania pedagogii pokoju, a zwłaszcza przeszkody na drodze jej realizacji. Szczególną trudnością we współczesnym świecie wydaje się brak braterstwa wśród społeczności ludzkiej i ciągle wywoływane konflikty zbrojne. Autor przybliży koncepcję pokoju w nauczaniu papieża Franciszka i omawia wybrane drogi budowania pokoju, mające zawsze na uwadze dobro każdego człowieka i jego prawo do godnego życia. W podsumowaniu przywołuje papieski apel do nieustannej troski o pokój, który nie buduje się bronią, lecz „wyciągniętymi rękami i otwartymi sercami”.

Słowa kluczowe: pokój, wojna, konflikt, niewolnictwo, braterstwo, dialog, pedagogia pokoju.

Abstract. *The Pedagogy of Peace in the Teaching of Pope Francis.* The issue of peace holds a central place in the teaching of Pope Francis, who, both in numerous documents and in various public addresses, has consistently emphasized that “there is no future without peace.” The responsibility for fostering peace rests particularly on every baptized person, who is called to be a “tool of peace and a credible witness of reconciliation,” as well as on all people of goodwill. This publication, presenting Pope Francis’s teaching on peace,

explores the foundations of the pedagogy of peace, with a special focus on the obstacles to its realization. A major challenge in the contemporary world is the lack of brotherhood among human communities and the continuous outbreak of armed conflicts. The author of the publication outlines the concept of peace in Pope Francis's teaching and discusses selected paths to building peace, always bearing in mind the well-being of every human being and their right to a dignified life. In conclusion, the author conveys the Pope's appeal for ongoing commitment to peace – one that is not built through weapons, but through “outstretched hands and open hearts.”

Keywords: peace, war, conflict, slavery, brotherhood, dialogue, pedagogy of peace.

WPROWADZENIE

Zagadnienie pokoju zajmuje ważne miejsce w nauczaniu papieża Franciszka, gdyż Papież podejmował je zarówno w encyklikach, adhortacjach, licznych listach i wygłoszonych przemówieniach oraz homiliach. Tematyka pokoju podejmowana była również rok rocznie w orędziach wydawanych z okazji światowego dnia pokoju. Podkreślić należy, że Papież z determinacją kontynuował nauczanie o pokoju Soboru Watykańskiego II i swoich poprzedników na Stolicy Piotrowej. Jednocześnie wskazać należy, że to nauczanie różni się od przedsoborowego zwłaszcza w podejściu do wojny sprawiedliwej.

Franciszek z determinacją podkreślał, że „nie ma przyszłości bez pokoju” oraz że „nie istnieje kres w budowaniu pokoju”, ponieważ pokój jawi się jako ciągle aktualne zadanie. Stąd już na początku pontyfikatu w pierwszej adhortacji apostolskiej *O głoszeniu Ewangelii w dzisiejszym świecie „Evangeli gaudium”* wydanej w 2013 roku zachęcał, by troszczyć się o pokój, który stanowi „wielkie dobro powszechne” (EG 239). Zadanie troski o pokój spoczywać ma szczególnie na każdym ochrzczonym, aby ten był „narzędziem pokoju i wiarygodnym świadkiem pojednania” oraz na wszystkich ludziach dobrej woli (EG). Wiele miejsca drogom budowania pokoju poświęcił Franciszek w encyklice *O braterstwie i przyjaźni społecznej „Fratelli tutti”* (2020), w której wskazuje wartość podejmowanej pracy na rzecz wspólnego celu, jakim jest pokój (FT 228)¹.

¹ Zob. Janusz Szulist, „Koncepcja pokoju światowego w nauczaniu papieża Franciszka,” *Studia Pelplińskie* (2015): 239–253.

Warto zaznaczyć, że idea pokoju w oficjalnych wypowiedziach *Magisterium Ecclesiae* pojawiła się dopiero w ubiegłym wieku. Zdając sobie sprawę z tragicznych konsekwencji II wojny światowej, z wyścigu zbrojeń oraz z napięcia, jakie niosła ze sobą zimna wojna pomiędzy dwoma militarnymi blokami, kolejni papieże zaczęli coraz częściej wypowiadać się na temat pokoju, wskazując na realne zagrożenia, podejmując przy tym inicjatywy, mające na celu rozładowanie napięć i utrwalenie pokoju². Na szczególne podkreślenie zasługuje promulgowana w roku 1963 encyklika Jana XXIII *Pacem in terris* poświęcona w całości kwestii pokoju i ukazująca chrześcijańską syntezę koncepcji pokoju³. Papieski dokument wyjaśniał, że pokój nie jest rzeczywistością statyczną lecz dynamiczną u podstaw której znajduje się godność osoby ludzkiej oraz łączące się z nią prawo naturalne, implikujące praktyczne zastosowanie w relacjach międzyludzkich kluczowych zasad do których Jan XXIII zaliczył prawdę, sprawiedliwość, miłość i wolność⁴.

Na drodze zgłębiania prawdy o pokoju istotny wkład wniósł w XX wieku Sobór Watykański II (1962–1965), a szczególnie *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym „Gaudium et spes”*, która w rozdziale piątym wyjaśniała, że pokój to nie tylko stan braku wojny lub zachowania równowagi sił ale jest on skutkiem porządku, który Bóg powierzył ludzkości. Pokój nie został dany ludziom raz na zawsze, dlatego powinien on być ciągle budowany, a jednym z podstawowych zadań winno być permanentne unikanie wojen (KDK 78).

Do kościelnych inicjatyw w okresie posoborowym służących promocji pokoju zaliczyć należy między innymi ustanowienie przez Pawła VI Światowego Dnia Pokoju obchodzonego 1 stycznia (1968) oraz powołanie do życia Papieskiej Komisji *Iustitia et Pax* (1967), mającej za zadanie

² Bogusław Kochaniewicz, „Pojęcie pokoju we współczesnych wypowiedziach Urzędu Nauczycielskiego Kościoła,” *Studia Warmińskie* 48 (2011): 149–150.

³ Józef Majka, „Koncepcja pokoju chrześcijańskiego w świetle encykliki *Pacem in terris*,” *Colloquium Salutis* 5 (1973): 81–88; Zob. Jan XXIII, *Encyklika O pokoju między wszystkimi narodami opartym na prawdzie, sprawiedliwości, miłości i wolności „Pacem i terris”* (Wrocław: Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej TUM, 2016); Jerzy Lewandowski, red., *Problematyka pokoju u papieża Jana XXIII i Jana Pawła II. W 25. Rocznice Pontyfikatu Jana Pawła II i 40. rocznicę „Pacem in terris”* (Ząbki: Apostolicum, 2014).

⁴ Kochaniewicz, „Pojęcie pokoju we współczesnych wypowiedziach,” 151.

promocję nauczania Kościoła w sprawach społecznych, pokoju i sprawiedliwości⁵. Papieże okresu posoborowego w swoim nauczaniu podkreślali, że pokój jest darem powierzonym ludziom przez Boga, a jego osiągnięcie jest prawem i obowiązkiem każdego człowieka, wszystkich państw i narodów. Znaczący wkład w dzieło szerzenia pokoju wniósł papież Jan Paweł II i Benedykt XVI. Ten pierwszy zainicjował między innymi w Asyżu w 1986 roku Światowe Dni Modlitwy o Pokój, wskazując na nieustanny proces budowania pokoju drogą dialogu między religiami i narodami⁶. Natomiast Benedykt XVI kontynuując nauczanie św. Jana Pawła II przypominał, że „trwały pokój ma swoje źródło w uznaniu, że świat ostatecznie nie jest naszą własnością, lecz raczej horyzontem, w obrębie którego jesteśmy zaproszeni do uczestnictwa w miłości Bożej oraz współpracy w kierowaniu światem i historią”⁷.

1. PRZESZKODY NA DRODZE DO PEDAGOGII POKOJU

Analizując pedagogię pokoju w nauczaniu papieża Franciszka, należy zauważyć, że papież był wnikliwym obserwatorem otaczającej go rzeczywistości, gdyż dostrzegał on we współczesnym podzielonym świecie różnego rodzaju konflikty, wojny, migracje, pandemie i ubóstwo, będące zagrożeniem na drodze budowania pokoju. Podczas licznych spotkań z wiernymi piętnował więc toczące się wojny i konflikty zbrojne, a także te, przebiegające na polu gospodarczym i finansowym, które brutalnie niszczyły zarówno życie rodziny, jak i przedsiębiorstw⁸. Jednocześnie wyjaśniał, że roz-

⁵ Paweł VI w 1967 na mocy *Motu proprio* „*Catholicam Christi Ecclesiam*” powołał do życia Komisję „*Iustitia et Pax*”. W 1988 Jan Paweł II podniósł tę komisję do rangi Papieskiej Rady. Z dniem 1 stycznia 2017 jej kompetencje przejęła nowo utworzona przez Franciszka Dykasteria ds. Integralnego Rozwoju Człowieka.

⁶ Lucyna Cynarzevska-Włażlik, „Aspekt społeczny pokoju,” w *Encyklopedia katolicka*, t. 15 (Lublin: TN KUL, 2011), 1025–1026.

⁷ Benedykt XVI, „Przemówienie podczas spotkania ze zwierzchnikami religijnymi Galilei *Pokój jest darem Boga i dziełem człowieka* (14.05.2009),” dostęp: 1.01.2014, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/zsw_nazaretrel_14052009.html.

⁸ Franciszek, „Orędzie na Światowy Dzień Pokoju *Braterstwo podstawą i drogą do pokoju* (1.01.2014),” dostęp: 14.04.2025, <https://www.vatican.va/content/francesco/pl/>

przestrzeniające się nowe ideologie charakteryzują się indywidualizmem, egocentryzmem i materialistycznym konsumpcjonizmem skutecznie przyczyniając się do osłabiania więzi społecznych, szerzenia się mentalności „odrzucenia”, prowadzącej w rezultacie do pogardy i porzucania osób najsłabszych nazywanych „bezużytecznymi”. Ze stanowczością papież Franciszek podkreślał, że u podstaw wojen i wszelkich niesprawiedliwości tkwi przede wszystkim egoizm a także brak uznania braterstwa między ludźmi oraz unikanie działań podejmowanych w celu budowania komunii i traktowania drugiej osoby jako daru⁹. Według Papieża dramatycznym skutkiem braku braterstwa między ludźmi są liczne konflikty zbrojne i wojny, które czynią wrogami nie tylko osoby ale całe społeczności, wywołując tym samym negatywne konsekwencje w kolejnych pokoleniach¹⁰.

W wygłoszonym przemówieniu 14 czerwca 2022 roku do Rady Bezpieczeństwa ONZ konkludował, że „gdy powstała Organizacja Narodów Zjednoczonych wydawało się, że ludzkość po dwóch straszliwych konfliktach światowych nauczyła się zmierzać ku bardziej stabilnemu pokojowi i stawać się nareszcie jedną rodziną narodów. Tymczasem, jak się wydaje, znów następuje cofanie się w historii, przy pojawieniu się zamkniętych ostrych, gniewnych i agresywnych nacjonalizmów, które rozpały nie tylko przeszłe i przezwyciężone konflikty, ale nawet jeszcze bardziej gwałtowne”¹¹. Według Franciszka każda wojna jest zawsze „koszmarem” i służy interesom nielicznych kosztem dobrobytu całych społeczności. Papież krytykował więc gromadzenie broni i jej sprzedaż, wyjaśniając, że „potrzeba więcej odwagi do zabiegania o pokój niż prowadzenia wojny. Więcej odwagi potrzeba do sprzyjania spotkaniu niż starciu, do tego, żeby zasiąść do stołu negocjacji, niż do trwania we wrogości”¹². Analizując wnikliwie

messages/peace/documents/papa-francesco_20131208_messaggio-xxviii-giornata-mondiale-pace-2014.html, nr 1.

⁹ Franciszek, „Orędzie na Światowy Dzień Pokoju *Braterstwo podstawą i drogą do pokoju*,” nr 2.

¹⁰ Franciszek, „Przemówienie do Rady Bezpieczeństwa Organizacji Narodów Zjednoczonych *Konflikty i wojny są skutkiem braku braterstwa* (14.06.2022),” *L'Osservatore Romano* (wyd. pol.) 7 (2022), 15.

¹¹ Franciszek, „Przemówienie do Rady Bezpieczeństwa Organizacji Narodów Zjednoczonych *Konflikty i wojny*”.

¹² Franciszek, „Przemówienie do Rady Bezpieczeństwa Organizacji Narodów Zjednoczonych *Konflikty i wojny*”.

sytuacją społeczno-polityczną panującą we współczesnym świecie, w sposób jednoznaczny stwierdził, że ludzkość jest „w trzeciej wojnie światowej w kawałkach [...], która ma większy wymiar i zagraża całemu światu” (zob. FT 259), a światem rządzi się obecnie tak, jakby był on „szachownicą”, gdzie decydenci dokonują wyborów zdecydowanie niekorzystnych dla innych i zagrażających pokojowi¹³.

Podczas rozmowy z patriarchą moskiewskim Cyrylem przeprowadzonej za pośrednictwem połączenia wideo (16 marca 2022) Franciszek z determinacją zaznaczył, że „wojny są zawsze niesprawiedliwe. Bo tym, kto za nie płaci jest Lud Boży. Nasze serca nie mogą nie płakać na widok zabijanych dzieci i kobiet, wszystkich ofiar wojny. Wojna nigdy nie jest właściwą drogą. Duch, który nas jednoczy, wymaga od nas jako pasterzy, abyśmy pomagali narodom cierpiącym z powodu wojny”¹⁴. W rezultacie każda wojna rodzi się w sercu człowieka z egoizmu i pychy, a także z nienawiści, prowadzącej do zniszczenia i wykluczenia drugiej osoby. W ujęciu papieża Franciszka wojna jest bratobójstwem, które niszczy projekt braterstwa wpisany w powołanie rodziny ludzkiej. Najczęściej u jej początku stoi nietolerancja wobec odmienności drugiego człowieka, chęć dominowania nad nim, nienawiść i wrogość, niewłaściwie rozumiane relacje, ambicje hegemoniczne, nadużywanie władzy i pragnienie coraz większego posiadania dóbr materialnych. Papież Franciszek, podejmując w swoim nauczaniu temat pokoju i wojny, twierdził, że świat współczesny żyje przewrotną dychotomią chęci obrony i zapewnienia stabilności i pokoju, opartych na fałszywym bezpieczeństwie, wspieranym mentalnością strachu i nieufności, co w rezultacie doprowadza do „zatrucia” relacji między narodami i uniemożliwia jakikolwiek autentyczny dialog. Nie można bowiem pogodzić pokoju między narodami i stabilności z jakimkolwiek usiłowaniem budowania go na strachu przed wzajemnym wykluczaniem się lub na groźbie całkowitej zagłady¹⁵.

¹³ Franciszek, „Orędzie na Światowy Dzień Pokoju *Braterstwo podstawą i drogą do pokoju* (1.01.2014)”, nr 7.

¹⁴ Franciszek, „Rozmowa z Patriarchą moskiewskim (16.03.2022)”, *L'Osservatore Romano* (wyd. pol.) 3–4 (2022), 40.

¹⁵ Franciszek, „Orędzie na Światowy Dzień Pokoju *Pokój jako droga nadziei – dialog, pojednanie i nawrócenie ekologiczne* (1.01.2020)”, *L'Osservatore Romano* (wyd. pol.) 1 (2020), 4.

Wśród licznych zagrożeń dla pokoju nauczanie papieskie wymienia brak uznania podstawowych praw człowieka a w szczególności prawa do życia i prawa do wolności religijnej. Zagrożeniem dla pokoju są także wszelkie formy niewolnictwa, handel ludźmi i brak poszanowania do ludzkiego życia. W *Orędziu na Światowy Dzień Pokoju* na 1 stycznia 2015 roku pisał, że u podstaw niewolnictwa a tym samym braku pokoju leży błędna koncepcja osoby ludzkiej, która dopuszcza możliwość traktowania jej jako przedmiotu. Osoba ludzka pozbawiona swej podmiotowości oraz wolności staje się towarem, własnością i jest traktowana jako środek a nie cel wszelkich ludzkich działań. W ten sposób pozbawia się ją godności osobowej¹⁶.

Papież w trakcie swojego pontyfikatu wielokrotnie demaskował instytucję niewolnictwa, określając ją jako „zbrodnię obrazy człowieczeństwa”. Zarówno w wygłoszonych przemówieniach, jak i orędziach wyjaśniał, że w historii ludzkości instytucja ta była powszechnie akceptowana i regulowana przez prawo, które określało kto narodził się wolnym a kto niewolnikiem a także decydowało o tym kto może wolność utracić a kto ją odzyskać. Współcześnie w prawie międzynarodowym prawo każdej osoby do tego, aby nie była nigdy przetrzymywana w warunkach niewoli lub w poddaństwie uważa się za normę nieodwołalną. Jednak pomimo tego, że wspólnota międzynarodowa przyjęła liczne porozumienia w celu położenia kresu niewolnictwa we wszystkich jego formach i zainicjowała różne strategie, by zwalczyć to zjawisko, to jednak nadal ma ono miejsce, dlatego też miliony osób: dzieci, mężczyzn i kobiet, w każdym wieku jest pozbawionych wolności i zmuszani są do życia w warunkach zbliżonych do niewolnictwa¹⁷.

Wśród różnorodnych przyczyn niewolnictwa wymienić należy konflikty zbrojne, przemoc, przestępczość i terroryzm, a także ubóstwo, niedorozwój i wykluczenie oraz brak dostępu do oświaty i możliwości pracy, korupcję i pragnienie uczynienia wszystkiego, aby osiągnąć własne korzyści. Kiedy papież Franciszek piętnował niewolnictwo i jego przyczyny, to stawał zawsze w obronie prawa do wolności każdej osoby, dostrzegając rze-

¹⁶ Franciszek, „Orędzie na Światowy Dzień Pokoju *Już nie niewolnicy, lecz bracia* (1 I 2015)”, *L'Osservatore Romano* (wyd. pol.) 12 (2014): 5–6.

¹⁷ Franciszek, „Orędzie na Światowy Dzień Pokoju *Już nie niewolnicy, lecz bracia*”; Franciszek, „Orędzie na Światowy Dzień Pokoju *Pokój jako droga nadziei – dialog, pojednanie i nawrócenie ekologiczne* (1.01.2020)”, 6–7.

sze pracowników i pracownic, a także nieletnich zniewolonych w różnych dziedzinach życia, poczynając od pracy domowej po rolnictwo czy przemysł, zarówno w krajach, w których prawo pracy nie jest zgodne z minimalnymi normami i standardami międzynarodowymi, jak i w tych, gdzie ustawodawstwo chroni pracowników. Nauczanie papieskie nie pomija także trudnej sytuacji migrantów, osób zmuszanych do prostytucji, nieletnich i dorosłych, będących przedmiotem handlu, a także porwanych i więzionych przez grupy terrorystyczne¹⁸.

Zauważyć należy, że dzięki zatroskaniu Papieża o losy człowieka i jego fundamentalne prawa ludzie na całym świecie mogli się dowiedzieć, że w XXI wieku nadal funkcjonuje w różnych odmianach zjawisko niewolnictwa, będące pogwałceniem prawa człowieka do wolności i życia w pokoju¹⁹.

2. WOKÓŁ ROZUMIENIA ISTOTY POKOJU

Głoszona przez Franciszka doktryna pokoju nie jest antytezą wojny ani utrzymywaniem równowagi między skonfliktowanymi stronami. Pokój bowiem to podstawowe prawo człowieka, które jest niezbędnym warunkiem do korzystania przez niego z wszelkich innych praw²⁰. Jest on zarówno darem Bożym, jak i owocem wspólnego działania poszczególnych ludzi. Samo pragnienie pokoju jest głęboko zakorzenione w sercu człowieka stąd nie wolno nigdy z niego rezygnować. Troska o pokój wymaga wykonania pierwszego kroku i domaga się konkretnych czynów i gestów²¹. Pokój, jak przypomina papież Franciszek, nie może być egocentryczny, oparty na emocjach, lecz powinien być racjonalny i stabilny. Nie może on rów-

¹⁸ Franciszek, „Orędzie na Światowy Dzień Pokoju *Już nie niewolnicy, lecz bracia*,” 5–6.

¹⁹ Zdzisław Józef Kijas, *Dziedzictwo papieża Franciszka* (Kraków: Bratni Zew, 2023), 458–459; Zob. Władysław Piwowarski, *Słownik katolickiej nauki społecznej* (Warszawa: Instytut Wydawniczy „PAX” – Wydaw. Misjonarzy Klaretynów „Palabra”, 1993), 131–133.

²⁰ Franciszek, „Orędzie na Światowy Dzień Pokoju *Braterstwo podstawą i drogą do pokoju*,” nr 7.

²¹ Franciszek, „Przemówienie podczas modlitwy Anioł Pański *Zawierzamy Nowy Rok Matce Bożej* (1 I 2022),” *L'Osservatore Romano* (wyd. pol.) 2 (2022), 34–36.

nież pozostawać ideą abstrakcyjną²². Pokój to porządek społeczny nadany „społeczeństwu ludzkiemu przez boskiego jego Zbawiciela, nad którego urzeczywistnieniem pracować mają ludzie pragnący coraz to doskonalszej sprawiedliwości” (KDK 79).

Pokój w nauczaniu Franciszka ujmowany jest w dwóch perspektywach: negatywnej (ukazującej czym pokój nie jest) i pozytywnej (wskazującej możliwe i realne drogi jego urzeczywistnienia). W perspektywie negatywnej pokój to przeciwieństwo wszelkich konfliktów oraz negacja realnych i potencjalnych sytuacji społeczno-ekonomiczno-polityczno-kulturowych, stanowiących zarzewie konfrontacji. W perspektywie pozytywnej pokój to dążenie do urzeczywistnienia i utrzymania autentycznego braterstwa wśród ludzi i przyjaźni społecznej różnych kultur i narodów, dlatego troska o pokój przejawiać się ma w usilnych dążeniach do redukcji broni, likwidowaniu ognisk wojen i wszelkich konfliktów. Zadanie to ma być realizowane we wspólnotach rodzinnych, państwowych, kulturowych, etnicznych i religijnych. Według Papieża pokój to nie tylko brak wojny, ale to także stan, w którym osoba ludzka jest w zgodzie sama z sobą, będąc równocześnie w harmonii z przyrodą i z innymi ludźmi²³.

Budowanie propokojowych postaw i pobudzanie do zaangażowania w sprawę pokoju dotyczy całej ludzkości a szczególnie wszystkich chrześcijan. Jednakże zadanie to w sposób szczególny spoczywa na przywódcach i różnego rodzaju instytucjach zarówno ogólnosiątkowych, jak i lokalnych²⁴. Podstawowym jednak podmiotem budowania i wychowania do pokoju jest zawsze rodzina i podejmowana przez nią troska o relacje międzyludzkie a zwłaszcza urzeczywistnianie w niej braterstwa. Papież wielokrotnie wyjaśniał w swoim nauczaniu, że „rodzina jest źródłem wszelkiego braterstwa, dlatego jest również podstawą i główną drogą pokoju, ponie-

²² Franciszek, „Przemówienie do Rady Bezpieczeństwa Organizacji Narodów Zjednoczonych *Konflikty i wojny są skutkiem braku braterstwa* (14.06.2022),” *L'Osservatore Romano* (wyd. pol.) 7 (2022), 16.

²³ Zob. Ryszard Wójtowicz, „O pokoju i braterstwie. Wybrane aspekty filozofii i myśli społecznej papieża Franciszka,” *Przegląd Religioznawczy* 2 (2021): 99.

²⁴ Franciszek, „Przemówienie na zakończenie VII Kongresu Zwierzchników Religii Światowych i Tradycyjnych *Transcendencja i braterstwo fundamentami wspólnego dziedzictwa duchowego* (15.09.2022),” *L'Osservatore Romano* (wyd. pol.) 9 (2022): 25.

waż na mocy swego powołania powinna *zarazić świat miłością*²⁵. Podkreślić należy również wyjątkową rolę jaką w rodzinie odgrywa kobieta, którą Franciszek nazywa „drogą do pokoju” ze względu na jej powołanie i misję, w którą wpisana jest przede wszystkim troska o ludzkie życie. Zdaniem papieża Franciszka to właśnie kobieta oddziałuje na innych, odgrywając ważną i niezastąpioną rolę w rodzinie, jak również i w społeczeństwie. Stąd pojawił się ważny papieski postulat, aby kobietom powierzać coraz ważniejsze i odpowiedzialne role oraz zadania w dziedzinie pokojowych inicjatyw. Przemawiając na zakończenie *Kongresu Zwierzchników Religii Światowych i Tradycyjnych*, Franciszek stwierdził, że „wielu decyzji niosących śmierć można by uniknąć, gdyby właśnie kobiety miały główną rolę w decydowaniu! Dążmy do tego, aby były bardziej szanowane i uznawane i angażowane”²⁶. Podmiotem pokojowych wartości są także ludzie młodzi, ponieważ według Franciszka „to oni są posłańcami pokoju i jedności dzisiejszymi i przyszłymi. To oni nawołują do pokoju i poszanowania wspólnego domu stworzenia”²⁷.

Jednak w architekturze budowania pokoju konieczne jest zaangażowanie całej ludzkości i jej odważne świadectwo afirmujące pokojowe współistnienie. Wszyscy winni współdziałać we współtworzeniu coraz bardziej pokojowego świata: poczynawszy od formacji własnego serca, poprzez budowanie relacji w rodzinie, państwie i między narodami²⁸. Chcąc zapewnić ludzkości pokój, należy w pierwszej kolejności urzeczywistniać ideał braterstwa oraz rozpoznawać i usuwać trudności, zagrażające sprawiedliwości, wolności i dobru wspólnemu.

Zauważyć należy, że papież Franciszek w swoich orędziach pokojowych oraz przemówieniach zwracał się do ludzi wszystkich stanów z determinacją, przypominając im, że w zaangażowaniu o dobro wspólne należy

²⁵ Franciszek, „Orędzie na Światowy Dzień Pokoju *Braterstwo podstawą i drogą do pokoju*,” nr 1.

²⁶ Franciszek, „Przemówienie na zakończenie VII Kongresu Zwierzchników Religii Światowych,” 25.

²⁷ Franciszek, „Przemówienie na zakończenie VII Kongresu Zwierzchników Religii Światowych”.

²⁸ Franciszek, „Orędzie na Światowy Dzień Pokoju *Dialog międzypokoleniowy, edukacja, praca: narzędziami budowania trwałego pokoju* (1.01.2022)”, *L'Osservatore Romano* (wyd. pol.) 1 (2022): 4.

odwoływać się także do sumienia moralnego oraz do osobistej i politycznej woli. Zadanie to jest tym bardziej istotne, gdyż źródło pokoju tkwi w głębi ludzkiego serca a woła polityczna powinna być umacniana, aby rozpocząć nowe procesy, które pojednają i zjednoczą osoby i wspólnoty²⁹.

3. WYBRANE DROGI REALIZACJI PEDAGOGII POKOJU

Przypatrując się posłudze i nauczaniu papieża Franciszka z uznaniem należy docenić jego zaangażowanie w budowanie pokoju. Cała działalność papieska wpisuje się w pedagogię Chrystusa – Księcia Pokoju. Papież przez dwanaście lat swego pontyfikatu (2013–2025) z odwagą wskazywał ludzkości i światu drogi budowania pokoju w oparciu o prawdę, sprawiedliwość, wolność, dobro wspólne, godność człowieka i religię. Tematyka pokoju obecna była w całym Jego nauczaniu i adresowana została do polityków, dyplomatów, biznesmenów, ludzi Kościoła, instytucji a także agresorów wszelkich konfliktów. Wśród wielu papieskich działań przyczyniających się do budowania pokoju we współczesnym świecie należy wymienić systematyczne i odważne nawoływanie do braterstwa między ludźmi. Według Papieża braterstwo stanowi niezwykle istotny wymiar człowieczeństwa. „Żywa świadomość tego aktu prowadzi [...] do postrzegania i traktowania każdej osoby jako prawdziwej siostry i prawdziwego brata. Bez tego staje się niemożliwym budowanie społeczeństwa sprawiedliwego a także stabilnego i trwałego pokoju”³⁰. Jednocześnie Papież wyraźnie podkreślał, że prawdziwe braterstwo wyrasta z ojcostwa Boga, które ukazuje Jego miłość do każdego człowieka. Ta miłość przemienia i otwiera ludzi na solidarność i czynne dzielenie się dobrem. Braterstwo pozbawione odniesienia do wspólnego Ojca jako swego ostatecznego fundamentu nie jest w stanie przetrwać.

Aby głębiej można było zrozumieć istotę braterstwa papież Franciszek w swoich wypowiedziach przywołuje historię biblijnego Kaina i Abla, która w pierwszej kolejności przypomina, że ludzkość od samego począt-

²⁹ Zob. Paweł Bielecki, *Formacja chrześcijańska młodzieży w świetle nauczania papieża Franciszka. Studium teologiczno-pastoralne* (mps, Lublin: KUL, 2024), 47–50.

³⁰ Franciszek, „Orędzie na Światowy Dzień Pokoju *Braterstwo podstawą i drogą do pokoju*,” nr 1.

ku ma wpisane w swoje dzieje powołanie do braterstwa, komunii i daru z siebie³¹. Biblijny obraz zdrady powołania do braterstwa doprowadził do grzechu bratobójstwa, którego konsekwencje dotyczą również współczesnego człowieka zwłaszcza w jego nieopanowanym egoizmie, niesprawiedliwości i licznie trwających wojnach. Braterstwo według Papieża stanowi fundamentalną wartość pokoju. Ta myśl obecna była już w encyklice *Populorum progressio* Pawła VI i w *Sollicitudo rei socialis* Jana Pawła II. Paweł VI, którego przywołuje Franciszek, wyjaśniał, że zarówno poszczególne osoby, jak i narody powinny spotykać się w duchu braterstwa. „We wzajemnej życzliwości i przyjaźni, w tym świętym zespoleniu duchowym, winniśmy również przystąpić do dzieła, jakim jest przygotowanie wspólnej pomyślności rodzaju ludzkiego na przyszłość” (PP 43).

Kierując liczne apele do osób odpowiedzialnych za losy świata, Papież pragnął, aby w ten sposób usłyszany został „krzyk bólu cierpiącej ludzkości” i aby położony został kres wszelkiej wrogości, niesprawiedliwości i nierespektowania podstawowych praw człowieka. Franciszek wielokrotnie apelował, aby wyrzec się walki zbrojnej i wyjść na spotkanie drugiego człowieka z dialogiem, przebaczeniem i pojednaniem i w ten sposób odbudowywać sprawiedliwość, zaufanie i nadzieję. W liście do prezydenta Rosji w 2013 roku pisał m.in., że:

w życiu narodów konflikty zbrojne stanowią zawsze rozmyślne zanegowanie wszelkiej możliwej zgody międzynarodowej, powodując głębokie podziały i bolesne rany, do których zabliznienia potrzeba wielu lat. Wojny stanowią praktyczną rezygnację z wysiłków na rzecz osiągnięcia tych wielkich celów ekonomicznych i społecznych, które wyznaczyła sobie wspólnota międzynarodowa³².

Stąd w dążeniach na rzecz umacniania pokoju konieczne stają się zawieranie umów międzynarodowych i podejmowanie ustaw krajowych służących dobru wspólnemu³³. Aczkolwiek nie wystarczy mnożenie ko-

³¹ Zob. Bielecki, *Formacja chrześcijańska młodzieży*, 47–50.

³² Franciszek, „List do prezydenta Władimira Putina (4.09.2013)”, *L'Osservatore Romano* (wyd. pol.) 10 (2013), 6.

³³ Franciszek, „Przemówienie do przedstawicielek stowarzyszenia Włoskie Centrum Kobiet (14.03.2022)”, *L'Osservatore Romano* (wyd. pol.) 3–4 (2022), 40–41.

lejszych norm prawnych oraz porozumień instytucjonalnych między politycznymi i gospodarczymi podmiotami, ponieważ zawsze priorytetem jest dążenie do wewnętrznej przemiany człowieka, dzięki której będzie on pielęgnował pokój i wprowadzał go w przestrzeń społeczną poprzez obrazy styl życia (FT 23)³⁴.

Według Franciszka pokój należy budować poprzez nieustanny dialog, edukację i wytrwałą pracę. Te trzy elementy stanowią istotne cechy konstytutywne pedagogii pokoju³⁵. Papież wskazywał również na niepodważalną wartość modlitwy i podejmowane dzieła miłosierdzia, jak: służenie rannym, głodnym, uchodźcom, wysiedlonym i wszystkim ludziom żyjącym w strachu. Modlitwie o pokój powinna zawsze towarzyszyć cierpliwa praca wychowawcza tak, aby dzieci i młodzież rozwijały w sobie świadomość, że wszelkich konfliktów nie rozwiązuje się przemocą, przez ucisk ale na drodze konfrontacji i dialogu. Stąd też zadaniem osób odpowiedzialnych za wychowanie młodego pokolenia winno być nauczanie umiejętności rozwiązywania i zażegnywania wszelkich sporów i waśni w duchu braterstwa i dobra drugiego człowieka. Każdy ucisk i przemoc należy zdecydowanie odrzucać na drodze konfrontacji i dialogu³⁶. Tylko bowiem braterstwo i miłość mogą zdaniem Franciszka ocalić rodzinę ludzką. Dlatego ważne jest także odniesienie człowieka do Boga oraz współpraca z Bożą łaską a także współpraca ze wszystkimi ludźmi dobrej woli na rzecz szerzenia zgody i pokoju na świecie³⁷.

W pedagogii pokoju papieża Franciszka istotną rolę odgrywa religia, gdyż przyczynia się ona do budowania polityki pokoju, dialogu, braterstwa i przyjaźni społecznej. Religia jest swoistą drogą do sprawiedliwości i miłości, gdyż chroni przed egoizmem, chciwością, dominacją materializmu i polityką kierującą się prawem siły a nie siłą prawa. Dlatego należy zapewnić pokojowe współistnienie wielu religii, uznając pluralizm religijny oraz głosząc tolerancję. Franciszek podkreślał, że prawem każdej osoby jest

³⁴ Zob. Bielecki, *Formacja chrześcijańska młodzieży*, 48.

³⁵ Franciszek, „Przemówienie podczas modlitwy Anioł Pański *Zawieramy Nowy Rok Matce Bożej*,” 34–36.

³⁶ Franciszek, „Przemówienie do uczestników spotkania zorganizowanego przez Fundację Gravissimum Educationis *Wojna jest zawsze klęską ludzkości* (18.03.2022),” *L'Osservatore Romano* (wyd. pol.) 3–4 (2022), 11–13.

³⁷ Franciszek, „Orędzie na Światowy Dzień Pokoju *Już nie niewolnicy, lecz bracia*,” 4.

„wolność wiary, myśli, słowa i działania”, które nadają wszystkim ludziom prawo „bycia różnymi” bez względu na kolor skóry, płeć rasę oraz język. Papieska pedagogia prowadzi poprzez dialog, kulturę tolerancji i akceptację pluralizmu oraz uznanie różnic między ludźmi³⁸.

Zadanie wychowania do pokoju we współczesnym świecie ma dokonywać się poprzez permanentną formację człowieka do rozumienia wartości jaką jest pokój, by jego myślenie oraz narzędzia, którymi się posługuje były pokojowe (zob. KDK 82). Jest to zadanie i wyzwanie szczególnie kierowane do osób odpowiedzialnych za wychowanie młodego pokolenia, ale również wymaga ono zaangażowania i odpowiedzialności wszystkich członków społeczeństwa. Wychowanie do pokoju stanie się skuteczne, o ile poszczególni ludzie będą w stanie przezwyciężyć w sobie egoizm, pogardę czy obojętność. Służyć temu zadaniu ma umacnianie sprawiedliwości, podejmowanie dzieła przebaczenia, które „gasi ogień nienawiści” a także uwrażliwianie na ludzi uznawanych za tzw. „ostatnich”. Budowanie pokoju wymaga zawsze pozytywnego nastawienia, czyli patrzenia nie tylko na zło, które ludzkość dzieli, ale przede wszystkim na dobro, które łączy i wskazuje na wartość podejmowanej w tym zakresie pracy własnej, ponieważ „na nic zda się załamywanie i użalanie, lecz trzeba budować pokój poprzez własną pracę”³⁹.

Do inicjatyw wpisujących się w dzieło wychowania pokojowego za pontyfikatu papieża Franciszka należy zaliczyć utworzenie w 2019 roku Globalnego Paktu Edukacyjnego (*Global Compact on Education*), mającego na celu troskę o edukację dzieci i młodzieży poprzez krzewienie „tych działań, które nadają sens historii i w sposób pozytywny ją przekształcają”, mając przede wszystkim na uwadze „przyszłość nowych pokoleń”. Papież Franciszek, zwracając się do uczestników Paktu, kierował zachętę, aby „stawali się krzewicielami wartości, takich jak: troska, pokój, sprawiedliwość, dobro, piękno, otwartość na drugiego i braterstwo”⁴⁰. Powołanie do istnie-

³⁸ Wójtowicz, *O pokoju i braterstwie*, 105.

³⁹ Franciszek, „Przemówienie podczas modlitwy Anioł Pański *Zawierzamy Nowy Rok Matce Bożej*”, 34–36.

⁴⁰ Franciszek, „Przemówienie do uczestników spotkania na temat wychowania do pokoju i troski o drugiego człowieka *Bądźcie poetami pokoju!* (28.11.2022)”, *L'Osservatore Romano* (wyd. pol.) 12 (2022), 16–17.

nia Paktu było także sprzeciwem wobec szerzącej się kultury indywidualizmu, licznym podziałom i wykluczeniu społecznemu⁴¹.

Chociaż zadanie budowania pokoju w obecnych czasach nie należy do łatwych, to jednak, jak twierdził Franciszek, jest ono możliwe poprzez zaangażowanie w „niejako rzemieślniczą pracę”, wymagająca zamiłowania i cierpliwości, doświadczenia i uporu, poświęcenia, dialogu i dyplomacji. W procesie tym istotną rolę odgrywa umiejętność słuchania, zwłaszcza wsłuchiwanie się w krzyk tych, którzy cierpią z powodu konfliktów, a w szczególności cierpienie dzieci. „Ich oczy, zalane łzami, osądzają nas; przyszłość, jaką im przygotowujemy, będzie osądem naszych teraźniejszych wyborów”⁴².

Aby zaprowadzić pokój w świecie, należy zdecydowanie odejść od logiki legitymizacji wojny. Dlatego Franciszek wielokrotnie odwoływał się do historii i przypominał, że w przeszłości konflikty zbrojne miały zasięg bardziej ograniczony, natomiast obecnie ze względu na niebezpieczeństwo użycia broni nuklearnej i masowego rażenia ten zasięg staje się praktycznie nieograniczony, podobnie jak i skutki użycia prowadzonych działań zbrojnych mogą być katastrofalne (FT 248–249). Stąd tak ważne jest, aby wobec zagrożenia wojny i konfliktów zajmować zdecydowane stanowisko. Papież wielokrotnie negował toczące się wojny i wzywał do ich zakończenia. Wyjaśniał przy tym, że wypowiadając „nie” wojnie wskazujemy na jej niesprawiedliwość, a tym samym głosimy prawdę, że tylko pokój jest sprawiedliwy – pokój stabilny i trwały, nie zbudowany na chwiejnej równowadze odstraszania, lecz na prawdziwym braterstwie (FT 258–262).

⁴¹ „Franciszek wymienił siedem konkretnych zobowiązań paktu. Wśród nich jest m.in. postawienie w centrum każdego procesu edukacyjnego osoby ludzkiej, wsłuchanie się w głos dzieci, większe włączenie dziewczynek w edukację, uznanie w rodzinie pierwszego i nieodzownego czynnika wychowawczego oraz konieczność wychowania do gościnności i otwarcia na najbardziej potrzebujących. Papież przypomniał zarazem, że trzeba wypracować nowe sposoby rozumienia gospodarki, polityki, rozwoju i postępu, tak by były naprawdę na służbie człowieka. Wskazał też na konieczność troski o wspólny dom. Ojciec Święty zauważył, że drogowskazem na tej drodze jest katolicka nauka społeczna”. Beata Zajączkowska, *Franciszek inicjuje Globalny Pakt Edukacyjny*, dostęp: 14.05.2025, <https://www.vaticannews.va/pl/papiez/news/2020-10/globalny-pakt-edukacyjny.html>.

⁴² Franciszek, „Przemówienie do rady Bezpieczeństwa Organizacji Narodów Zjednoczonych *Konflikty i wojny są skutkiem braku braterstwa* (14.06.2022)”, 16.

*

W podsumowaniu należy podkreślić, że papież Franciszek jako głowa państwa i duchowy przywódca chrześcijan angażował się od początku swego pontyfikatu w sprawę budowania pokoju w ludzkich sercach i między narodami. U podstaw jego misji zawsze sytuowała się troska o dobro każdego człowieka i jego prawo do godnego życia oraz troska o pomyślność narodów. Stąd też całe nauczanie papieskie, liczne spotkania z przywódcami państw i instytucji międzynarodowych oraz społecznych, a także odbyte podróże apostolskie zawsze miały na uwadze wezwanie do nieustannej troski o pokój, którego „nie buduje się bronią ale wyciągniętymi rękami i otwartymi sercami”⁴³.

BIBLIOGRAFIA

- Benedykt XVI. „Przemówienie podczas spotkania ze zwierzchnikami religijnymi Gali-lei *Pokój jest darem Boga i dziełem człowieka* (14.05.2009).” Dostęp: 15.05.2025. https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/zsw_nazaretrel_14052009.html.
- Bielecki, Paweł. *Formacja chrześcijańska młodzieży w świetle nauczania papieża Franciszka. Studium teologicznopastoralne* (mps). Lublin: 2024.
- Cynarzewska-Właźlik, Lucyna. „Aspekt społeczny pokoju.” W *Encyklopedia katolicka*. T. 15, 1025–1026. Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, 2011.
- Franciszek. „List do prezydenta Władimira Putina (4.09.2013).” *L'Osservatore Romano* (wyd. pol.) 10 (2013): 6.
- Franciszek. *Adhortacja apostolska O głoszeniu Ewangelii w dzisiejszym świecie „Evangelium gaudium”*. Kraków: Wydawnictwo M, 2013.
- Franciszek. „Orędzie na Światowy Dzień Pokoju *Braterstwo podstawą i drogą do pokoju* (1.01.2014).” Dostęp: 14.04.2025. https://www.vatican.va/content/francesco/pl/messages/peace/documents/papa-francesco_20131208_messaggio-xxviii-giornata-mondiale-pace-2014.html.
- Franciszek. „Orędzie na Światowy Dzień Pokoju *Już nie niewolnicy, lecz bracia* (1 I 2015).” *L'Osservatore Romano* (wyd. pol.) 12 (2014): 4–8.
- Franciszek. *Encyklika W trosce o wspólny dom „Laudato si”*. Kraków: Wydawnictwo M, 2015.
- Franciszek. „Orędzie na Światowy Dzień Pokoju *Pokój jako droga nadziei – dialog, po-*

⁴³ Franciszek, *Wielkanocne Orędzie Urbi et orbi* „Tylko Chrystus otwiera nam bramy życia” (31.03.2024), dostęp: 14.04.2025, <https://papiez.wiara.pl/doc/8735048>. Franciszek-Tylko-Chrystus-otwiera-nam-bramy-zycia.

- jednanie i nawrócenie ekologiczne* (1.01.2020)”. *L’Osservatore Romano* (wyd. pol.) 1 (2020): 4–7.
- Franciszek. „Orędzie na Światowy Dzień Pokoju *Dialog międzypokoleniowy, edukacja, praca: narzędziami budowania trwałego pokoju* (1.01.2022)”. *L’Osservatore Romano* (wyd. pol.) 1 (2022): 4–7.
- Franciszek. *Encyklika O braterstwie i przyjaźni społecznej „Fratelli tutti”*. Kraków: Wydawnictwo M, 2020.
- Franciszek. „Przemówienie do uczestników spotkania zorganizowanego przez Fundację Gravissimum Educationis *Wojna jest zawsze klęską ludzkości* (18.03.2022)”. *L’Osservatore Romano* (wyd. pol.) 3–4, (2022): 11–13.
- Franciszek. „Przemówienie do przedstawicielek stowarzyszenia *Włoskie Centrum Kobiet* (14 III 2022)”. *L’Osservatore Romano* (wyd. pol.) 3–4 (2022): 40–41.
- Franciszek. „Przemówienie do Rady Bezpieczeństwa Organizacji Narodów Zjednoczonych *Konflikty i wojny są skutkiem braku braterstwa* (14.06.2022)”. *L’Osservatore Romano* (wyd. pol.) 7 (2022): 15–16.
- Franciszek. „Przemówienie do uczestników spotkania na temat wychowania do pokoju i troski o drugiego człowieka *Bądźcie poetami pokoju!* (28.11.2022)”. *L’Osservatore Romano* (wyd. pol.) 12 (2022): 16–18.
- Franciszek. „Przemówienie na zakończenie VII Kongresu Zwierzchników Religii Światowych i Tradycyjnych *Transcendencja i braterstwo fundamentami wspólnego dziedzictwa duchowego* (15.09.2022)”. *L’Osservatore Romano* (wyd. pol.) 9 (2022): 23–25.
- Franciszek. „Przemówienie podczas modlitwy Anioł Pański *Zawieramy Nowy Rok Matce Bożej* (1.01.2022)”. *L’Osservatore Romano* (wyd. pol.), nr 2 (2022): 34–36.
- Franciszek. „Rozmowa z Patriarchą moskiewskim (16.03.2022)”. *L’Osservatore Romano* (wyd. pol.) 3–4 (2022): 40.
- Franciszek. „Wielkanocne Orędzie Urbi et orbi *Tylko Chrystus otwiera nam bramy życia* (31.03.2024)”. Dostęp: 14.04.2025. <https://papiez.wiara.pl/doc/8735048>. Franciszek-Tylko-Chrystus-otwiera-nam-bramy-zycia.
- Jan XXIII. *Encyklika O pokoju między wszystkimi narodami opartym na prawdzie, sprawiedliwości, miłości i wolności „Pacem in terris”*. Wrocław: Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej TUM, 2016.
- Kijas, Zdzisław Józef. *Dziedzictwo papieża Franciszka*. Kraków: Bratni Zew, 2023.
- Kochaniewicz, Bogusław. „Pojęcie pokoju we współczesnych wypowiedziach Urzędu Nauczycielskiego Kościoła.” *Studia Warmińskie* 48 (2011): 149–150.
- „Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*.” W *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekryty, deklaracje*. Poznań: Pallottinum, 2002: 526–606.
- Lewandowski, Jerzy, red. *Problematyka pokoju u papieża Jana XXIII i Jana Pawła II. W 25. rocznicę pontyfikatu Jana Pawła II i 40. rocznicę „Pacem in terris”*. Ząbki: Apostolicum, 2014.
- Majka, Józef. „Koncepcja pokoju chrześcijańskiego w świetle encykliki *Pacem in terris*”. *Colloquium Salutis* 5 (1973): 81–88.
- Piowarski, Władysław, red. *Słownik katolickiej nauki społecznej*. Warszawa: Instytut Wydawniczy „PAX” – Wydaw. Misjonarzy Klaretynów „Palabra”, 1993.

Szulist, Janusz. „Koncepcja pokoju światowego w nauczaniu papieża Franciszka.” *Studia Pelplińskie* 2015: 239–253.

Wójtowicz, Ryszard. „O pokoju i braterstwie. Wybrane aspekty filozofii i myśli społecznej papieża Franciszka.” *Przegląd Religioznawczy* 2 (2021): 97–110.

Zajączkowska, Beata. *Franciszek inicjuje Globalny Pakt Edukacyjny*. Dostęp: 14.05.2025.
<https://www.vaticannews.va/pl/papiez/news/2020-10/globalny-pakt-edukacyjny.html>.